

Светлозар Желев *представя*
БЪЛГАРИЯ *за напреднали*

Clibri

СВЕТЛОЗАР ЖЕЛЕВ ПРЕДСТАВЯ

БЪЛГАРИЯ

За напреднали

Литературен Зид

ИК „Колибри“
2020

© Светлозар Желев, автор и съставител, 2020

© Айгир Сверисон, Бела Кармел, Велина Минкова, Георги Господинов, Давид Бернщайн, Десислава Апостолова-Ван Дам, Джеремай Чембърлин, Евгения Бернщайн, Елизабет Костова, Илия Троянов, Камелия Кучер, Капка Касабова, Капка Тодорова, Ксения Банович, Курт Ван Дам, Люба Атанасова, Мануела Малеева, Мария Касимова-Моасе, Николай Грозни, Палми Ранчев, Русана Бърдарска, Силвия Атипова, Теодор Ушев, Христос Хартомацидис, Юлиан Попов, автори, 2020

Съставителят благодари на наследниците на Атанас Далчев и Станислав Стратиев, на издателствата „Изток-Запад“, „Труд“ и „Българска история“, които разрешиха ползването безвъзмездно на откъсите от произведения, върху които имат права.

© Дамян Дамянов, художник на корицата

ИК „Колибри“, 2020

ISBN 978-619-02-0716-0

” Моята България не е оградена от стени и свински опашки. Моята България цени помощта от другите, но не се прекланя, не благоговее и не жертва независимостта и свободата си. Моята България се защитава само когато я нападнат, признава чуждата територия и култура, уважава религията, расата и бита на другите. Моята България помни славно минало, предателства, победи и загуби, потисничество, злини, възходи и спагове, но знае, че те са само в миналото, а в днешния ден полагаме основите на бъдещето. Моята България прощава, разбира, приютява, споделя, помага, обича децата си и всички нуждаещи се са нейни деца. В моята България всички хора са равни пред Бог и закон, пред хората и държавата. Моята България са хората, които истински милеят за нея, не пред камерите с байрак в ръка, на стената си или на балкона, не татуиралите си Ботев и Левски, не тези, за които да си българин означава да мразиш някого. Моята България са чистите езера и реки, обвитите с гори и облаци планини, полетата, натежали от плод. Моята България са хората, които обичам, родителите и децата ми, децата и всеки носещ я в сърцето си, роден тук, но живеещ другаде, или роден другаде, но живеещ тук, или просто всеки, който я тачи и милее. Моята България е силата да живеея и този ген. Това е моята България. Тази, която е в сърцето, ума и мислите ми, в делата и в постъпките, моята родина.

“

ПРОГЛАС НАМЕСТО ВЪВЕДЕНИЕ

Обичам всяко ново начало – първите стъпки, мисли, думи, дори още преди това – емоциите, когато се появява идеята. Тръгването на път, да направиш нещо, да създадеш, да сътвориш, да преследваш ново предизвикателство, да последваш идеите си, мислите си, да харесаш нещо, да видиш, да чуеш, да го развиеш в мисълта си и да можеш да стъпиш на този път, да започнеш едно ново пътешествие, едно ново приключение. Понякога то може да бъде тънко като въже над пропаст, понякога може да бъде магистрала, понякога може да бъде римски път, положен преди хилядолетия. Но всъщност винаги първата крачка е най-трудна. Първата крачка е нещото, от което имаме най-най-голяма нужда и естествено, е най-трудно да преодолеем, да я направим. Защото веднъж тръгнали по пътя, поставяйки крака си върху него, натам е много по-лесно, имаме нужда само да поставяме крак след крак и да вървим напред, пък където стигнем. Защото дестинацията не е най-важното нещо. Тя е мястото, където отиваме, тя е фарът, който следваме, тя е точката, до която трябва в мислите си да достигнем. Дали ще успеем, това зависи от пътя и от нас. Но самото преживяване на целия път е по-важното нещо. За мен дестинацията по някакъв начин е като смъртта – трябва да стигнем до нея, и ще стигнем всички до там, но всичко зависи от начина, по който ще изменим пътя или ще изживеем живота си.

Когато се породи идеята за този нов проект, защото това не е просто една книга, а проект, поредица от книги, които са обединени под едно общо наименование „Литературен гид за напреднали“. Всяка от темите ще бъде „за напреднали“. В случая с тази книга – „България за напреднали“, и в случая със следващата, която обмислям – „Гурме за напреднали“. В един момент, когато бях стъпил вече на пътя и нещата започнаха да се случват, когато разговарях с хората, когато поканих приятели да се включат в тази книга със своите текстове, разбрах, че всъщност може би темата и смисълът на това, което искам да направя, е в това да кажем, че всяка различна тема е за напреднали. Че просто всяка една от тези книги е противовес на поредицата „For Dummies“, която ми послужи като препратка какво не искам да бъдат читателите на тези книги – а именно хора, на които им

предоставят съвкани и смлени, събрани и организирани познати и добре разработени упътвания за различни сфери на живота и дейността ни. Бих искал читателите на тези книги да получават теми за размисъл, въпроси, на които да търсят отговори, възможни перспективи и лични гледни точки, върху различни, уж добре познати и обговорени теми, но всъщност обвити в мъглата на ежедневно говорене и захаросани, използвани често с корисни цели от хора – дали за собствено забогатяване, или от властови амбиции за контрол и управление на умовете на другите. Всъщност всичко това, което е характерно за добрата книга. Затова сметнах, че дори само заради литературата, заради различните видове литература, през която бих искал да пречупим всяка една от различните теми, за които говорим, това е и литературен гид. В крайна сметка заедно с издателите ми решихме, че по-добрият вариант е наименованието на цялата поредица да бъде общо и то да бъде „Литературен гид“. Изписано е на корицата, до логото на „Колибри“, и е дело на художника дизайнер Дамян Дамянов. След това, което аз вече толкова много години правя, след Радио „Бинар“, където се появи първата рубрика „Литературен гид“, после с книжния ми блог „Литературен гид“ и страницата му във фейсбук, продължили с рубриката „Литературен гид“ в предаването „Библиотеката“ по БНТ за важните книги в живота ни, на които често не обръщаме внимание, и вече и с подкаста „Литературен гид“, мисля, че това е най-естественото заглавие. Всъщност тази поредица ще бъде под знаменателя на словото. Това ще бъде моето пътуване, на което искам да заведе и вас. Това ще бъдат хората, с които искам да ви срещна, това ще бъдат текстовете, с които искам да ви запозная, идеите, концепциите, вижданията, историята, миналото, настоящето, бъдещето... Искам да ви покажа каква всъщност е моята мечта, как аз виждам света, как го виждам през очите на моите приятели, как го виждам през очите на писателите, поетите, на хората на литературата. Как виждат света много хора, които не са свързани професионално с книгите, но литературата, талантът, разказвачеството са всъщност част от тях. Искам да ви заведе на това пътешествие, защото го смятам за най-важното нещо в моя живот. Пътешествието, което започнах преди повече от четиресет години, когато се научих да чета, когато седях покрай масата с приятелите на родителите ми и слушах техните истории или с приятелите на по-големия ми брат и слушах техните разговори, научавах как те гледат на живота, кои за тях са важните неща, какво ги вълнува, как се забавляват, кое обичат, кое не обичат, кое харесват, кое не харесват. После то продължи с учителите и приятелите ми, с хората, които срещнах, с болките и разделите, с предателствата и благородството, с мъдростта и лицемерието, с емпатията и користта, с откритията и забравата. Всичко това в крайна сметка е най-голямото пътуване в живота.

За мен поредицата „За напреднали“ ще бъде също лично пътуване и по някакъв начин моят отпечатък в живота, моят отпечатък, надявам се, в

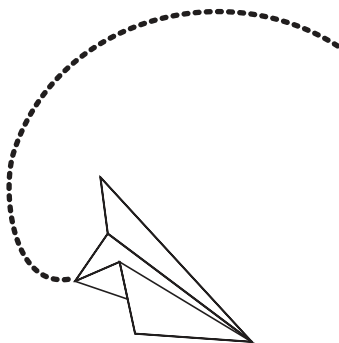
умовете ви и моят принос в това, което, иска ми се да вярвам, ще оцените като възможност да се запознаете с много различни хора, с много различни истории, с много различни теми, които са важни и интересни. Надявам се тази поредица да ви дава един друг поглед, тя да бъде онова, което да ви вдъхнови, което да ви накара да погледнете на нещата от необичаен ъгъл, да ви подтикне да се опитате да влезете още по-дълбоко в това, което правите, в това, което харесвате, или в това, което не харесвате. Защото в крайна сметка животът невинаги е с положителен знак. Животът е всичко, което обичаме, той е любовта, той е красотата, той е майчината обич, родителската грижа. Той е всеки изгрев и залез, всяко слънце и луна, които сме видели през живота си, облаците, синевата, морето, вълните, островите, гората, ручейте, реките, но и болката, мъката, загубата, липсата, тъгата, унищожението, злобата, агресията, фанатизмът – толкова много неща, които всъщност са черното в бялото и бялото в черното. Те са дуализмът на нашата природа. Надявам се, че във всяка книга от този проект, във всеки един „Гид“ вие ще можете да намирате отпечатъците на всичко това. Със сигурност обаче нещата, на които държа изключително много, са смехът, иронията, самоиронията, тези толкова специфични и трудно постижими начини, по които да гледаме на доброто и злото, начини, по които приемаме щастието и болката, начини, по които се отнасяме към тъгата, липсата и радостта да видим любим и близък човек, да го прегърнем и всичко останало. В крайна сметка как ние подхождаме към всяка една ситуация е важното нещо. Животоспасяващо е да гледаме на света иронично и още по-важно е да гледаме на себе си самоиронично. Тази самоирония, която е според мен хоросанът на това, което ни прави добри хора. Защото, ако не можем да се самоиронизираме, ако не гледаме на себе си с нужната доза несериозност, всъщност няма да можем да гледаме и на света така, няма да можем да живеем с него, няма да можем да го преживеем. За нас той ще бъде или убийство за себе си, за душата ни, за самите нас, или пък ще бъде място, където да упражняваме властта си, където да властваме над другите, където да мачкаме, да бъде нашата шахматна дъска срещу всички други пешки, които смятаме, че са ни подчинени. Животът е особено нещо. Без тази доза смях, без тази доза самоирония е не просто тъжно, то е невъзможно за оценяване. Защото, както твърди една мисъл, написана и разгледана в толкова много литературни произведения, не всички, които са живи, живеят. Може да живееш истински само ако си постигнал хармония и спокойствие, нещо, за което говорихме в книгата „За бавното живеене и насладата от живота“. Можеш да се наслаждаваш на миговете красота и да преживееш миговете нещастие само ако си се смирил, ако си постигнал онзи баланс, онова разбиране, че всичко се случва и че зависи от нас как ще минем през него и дали ще успеем да минем през него. Дали ще се страхуваме, дали целият ни живот ще мине в страх от едно, от друго, или просто ще си кажем, че трябва

да продължим, защото страхът не носи нищо. Опитът е този, който носи нещо, не страхът от това, което ни се е случило и би могло да ни се случи. Така че трябва да се усмихнем. Надявам се, че всяка от тези книги ще ви донесе и тази лека усмивка.

Опитал съм се в тази книга – „България за напреднали“, първата от поредицата, да внеса покрай сериозното силни, стабилни дози ирония и самоирония, смях, хумор, за да можем да преглътнем по-лесно нещата от живота ни. Обещавам, че и в следващите книги ще продължавам да правя това. И така, нека да стъпим на пътя, нека да започнем това пътешествие с нашата първа книга – за България.

Защо тя е първа? Като я прочетете, ще разберете.

Приятно четене!

ДЕ Е БЪЛГАРИЯ

България. Какво е за мен тя? Държавата, в която съм роден, територия, в която са се родили моите предци. Не всички от тях. Например прадядо ми Захари беше родом от Чаталджа, която сега е квартал на Истанбул, а някога е била на 40 километра от него. И той беше българин, и аз съм българин. А прабаба ми Василики, баба Василка, беше гъркиня. Родена в село Аврен, на брега на Мраморно море. Цялото християнско население на селото се спасява в България след Междусъюзническата война от гоненията. Половината жители се установяват в Ямбол и създават бежанския квартал на града – „Аврен“, а другата половина стигат до Варненско и основават село Аврен. Хубаво е да помним откъде сме тръгнали, родовата си история и съдба, за да не заемаме грешни позиции и страни. Например по отношение на национализма и отхвърлянето на бежанците. В държава, в която родът на всеки трети българин е започнал извън границите на страната ни и почти всичките наши предци са били бежанци от война или преследване, ние изграждаме стени и телени огради, сеем омраза и страх от другия. Всеки от нас се гордее с произхода си, всеки от нас е уникален, всеки от нас е съд, който се пълни с много неща. Първо с кръв. Кръвта на рода ни, кръвта на предците ни, кръвта на народа ни, кръвта на различните народи, които се смесват тук или където и да било. Да градиш себе си върху омразата и отрицанието, е отричане на собствения ти път, на собствените ти възможности и история. Прадядо ми почина на 101 години в Ямбол. Роден през 1884 г., беше напуснал Чаталджа след смъртта на баща си, в края на XIX век, заедно с майка си и братята и сестрите си като икономически бежанци. Бил е от богат род – занимавали са се с производство и търговия на дървени въглища. Разказваше ми, че са имали 300 камили, с които са разнасяли кюмюра из империята. Баща му обаче изгубил всичко – и земята, и горите, откъдето сечели дървата, и керваните, и целия бизнес – и починал млад и разорен. Майката на прадядо ми решила да изостави мястото, където преживели тази ужасна загуба на богатство и престиж, и да търси бъдеще за децата си в България. Не знам всички подробности от тяхната история след това. Прадядо ми живя повече от 80

години в Ямбол, беше сред основателите на пожарната команда в града и неин член до пенсионирането си. Когато навърши 100 години, през 1984 г. – аз бях вече на 10, – му връчиха на официална церемония специалния знак на пожарникарите, Златната значка, и книжка №1 на командата. А председателят на Окръжния комитет на Партията му връчи и партийен билет №1 на ямболската партийна организация, защото, да, той е бил и един от учредителите на комунистическата партия в града, ятак по време на антифашистката война – в дома му са се укривали най-известните нелегални дейци от онова време Иван Тенев, Стоян и Дечка Сюлемезови, Данчето и Митошка. За всички хора от Ямбол тези имена означават много, техните имена носеха училища, квартали и заводи в града. Той отказа партийния билет и прие само отличията от пожарната. Пред повече от 200 души в сградата на читалище „Стоян Сюлемезов“ (каква игра на съдбата) той не прие партийния билет от Янко Боев, комунистическия сатрап в града, и каза: „Аз с моята партия приключих още 50-а година“. Да, през 1950 година същият този Иван Тенев, когото пралядо ми е укривал, вече като председател на Окръжния съвет на БКП, го е изключил от партията по време на големите чистки срещу „враговете с партийен билет“ за косвени връзки с Горуня. Такъв беше пралядо ми – силен и честен мъж. Никога не поискал услуга или заслуги от никого. Разказваше ми за това как се е сражавал през Първата балканска война, първо при Люлебургаз, после при обсадата на Одрин и накрая при Чаталджа. Да, каза ми, че от окопа е виждал родната си къща. После се е бил и в Междусъюзническата, и в Първата световна. Опитал да се запише доброволец и във Втората световна, но му отказали, бил много възрастен. Нормално, бил е вече на 60 години. Представете си какво му е на едно малко момче през 80-те, за което Втората световна война е толкова далече назад, колкото сигурно и Освобождението от османците, да седи и да слуша дядо си, който вечер, преди да легне, му разказва лични истории за онези отдавна отминали времена. Мисля си, че оттогава може би се породи любовта ми към историята. Но тази, която може да бъде проверена и осмислена, защото дядо Захари ми казваше да не вярвам на това, което пише в учебниците, а да отварям учите, очите и мислите си за всички неща. Искане ми се да съм бил малко по-голям тогава, за да запиша тези ни разговори, да ги помня в детайли, но те в огромната си част са се превърнали в тъкан на съзнанието ми. Понякога си спомням за неща, които ми е разказвал – за белия пясък и абсолютната прозрачност на Мраморно море, за нощния десант, който са правили, за горите около пещите, където е израснал, за идването на цар Борис в Ямбол. Да, при все че беше комунист, той уважаваше царя. Щастлив съм, че имах тази възможност да се докосна до него. Повлия ми наистина много. Ето това е кръвта.

* * *

Винаги когато вземат антология, алманах, брой на литературно списание, сборник, първият въпрос, който читателите, а повярвайте ми, и самите съставители и автори, си задават, е кой и защо влиза в тази книга. Отговорът винаги е труден. Всеки редактор или съставител от самото начало има своите причини, своята идея, своята концепция, под които да обедини различни текстове. Със сигурност темата е първото, но в никакъв случай само с това не се изчерпват нещата. Знаете, че има толкова много сборници, шедьоври на разказите – най-добрите разкази с неочакван край, най-добрите криминални, хорър, фантастични или каквито и да било други разкази. Знаете колко много антологии има на съвременната българска проза, на съвременната българска поезия, които никога не могат да претендират – абсолютно невъзможно е това – за изчерпателност. Винаги съставителят или редакторът има трудния избор да реши кой и какъв негов или чужд текст да влезе в един сборник. Същият беше проблемът ми с първия сборник от литературния гид за напреднали с темата „България“. Поканих много хора, много хора превъртах първоначално в главата си, много имена, много концепции, много различни ключове, през които да погледна темата „България“, защото тя е необятна. България не е 110 хиляди квадратни километра, тя не е осем или десет милиона души, тя е наистина безмерна. Заради това никак не ми беше лесно и реших да потърся ключа към темата, ключа към един различен поглед върху България в две посоки. На някой може да му прозвучи странно защо в една книга, която се казва „България“, съм избрал точно тези два ключа.

Ще обясня. Единият е погледът на чужденеца към България. Много от чужденците, които съм поканил, всъщност всички, естествено, са свързани по някакъв начин с нашата страна. Може би има само един, който не е семейно свързан с България, не владее по най-добрия възможен начин българския език и не работи с него. Такъв е Джеремайа Чембърлин, за когото ще ви разкажа по-късно. Но връзката с България на чужденците, които са намерили място в тази книга – а те са Елизабет Костова, Давид Бернщайн, Ксения Банович, Курт Ван Дам, Христос Хартомацидис, – както казах, е или семейна, или през езика. Знаете, Елизабет Костова е омъжена за българин – Георги Костов. Давид Бернщайн пък, който е чех, един от големите преводачи от български на чешки език, благодарение на когото сънародниците му са чели „Мисия Лондон“ на Алек Попов, „Майките“ и „Адриана“ на Теодора Димова, „Физика на тъгата“ на Георги Господинов и куп, куп други текстове, хем е женен за българка, хем от друга страна, пречупва виждането си за България и през езика. Ксения Банович е преводачка от български на хърватски език – благодарение на нея хърватите познават произведенията на Емил Андреев, Вера Мутафчиева, Алек Попов, Захари

Карабашлиев, Йорданка Белева, Ина Вълчанова, на Георги Господинов и Владимир Зарев, – при нея езикът е водещ. Христос Хартомацидис е един много интересен писател, който пише и на български, и на гръцки, израснал е в България, завършил е тук висшето си образование по медицина, сега работи като лекар в Драма, Гърция. Курт Ван Дам е женен за българка, вече разбира и говори езика, обича България и българското така, както много българи не го чувстват.

Затова е важно да разберете колко различно е виждането на тези хора за България. Именно това исках да се опитам да постигна с тази книга – да предам едни различни гледни точки, извадени от нашия вътрешен контекст, извадени от ежедневието и битието, в което ние сме постоянно. Ако щете дори, това са хора, които не са израснали с българската класическа литература или с това, което ние сме учили в училище, със стереотипите до голяма степен, по които изучаваме ние и историята на България, и българската литература, и всички тези устойчиви формулировки, които има в нашите умове и в нашите души, когато говорим за нашата страна. Точно този страничен поглед смятам, че е изключително важен, за да можем да създадем един пълен, цялостен, холистичен портрет на България такава, каквато тя е не само в нашите очи и сърца, не само през миналото и настоящето ни, но през една отстранена, малко по-различна гледна точка.

Вторият ключ, през който исках да погледнем България, са българите, които живеят в чужбина. Защо? Аз не деля българите на такива, които живеят извън, и такива, които живеят в България. Всички ние сме българи и такива ще останем. Всеки, на когото България е в сърцето, в ума, в обичта, ще бъде българин. Вземам повод от това, че тук през последните години много силно се повдигна въпросът по отношение на българите, живеещи в чужбина – че едва ли не те не са българи, че те са избягали, че са предали България. Знаете какво се случи през май тази година покрай смъртта на изключителния артист Кристо, чели сте всичко, което беше изписано за него в социалните мрежи от всякакви националистически и патриотарски групи и елементи – че видиш ли, той не говорел на български език, не казал, че е българин, че е отказвал да направи своя инсталация в България. Никога не ни интересува и никога тези хора, които говорят по този начин, не ги интересува какво седи зад напускането на България, никой не се пита каква е личната история на тези хора, защо те са отишли там, какво се е случило, какво ги е принудило, дали те са икономически емигранти, дали са политически, защото огромна част от хората, които живеят извън България, са именно такива, особено старата емиграция. Има много различни хора и много различни гледни точки. Но това, което е важно, е, че всеки един от тях в крайна сметка е запазил обичта си, запазил е в сърцето си България, независимо кога я е напуснал – например Илия Троянов е заминал на шестгодишна възраст, преди почти 50 години, а Десислава Апостолова – едва

преди десет. Много, много различни са съдбите на тези хора, но във всеки един от тях вътре в душата му е останала България. Заради това ги поканих и смятам за важно да чуем техните гласове, да прочетем техните думи, да разберем тяхната гледна точка, начина, по който те гледат на България, по който те я обичат. Защото няма само един начин да обичаш България, можеш да обичаш България по милиони начини. Сигурен съм, че е така.

Можем често да чуем, че еди-кой си човек не обичал България, еди-кой си не обичал родината си. Това в повечето случаи не е така, просто много често хората не отговарят на стереотипа, утвърдил се тук, как да обичаме България. Всъщност как трябва да се обича родината? Като татуираме национален символ на гърдите или прасеца си или като развяваме българското знаме навсякъде и по всякакви безумни поводи, или като крещим с пълно гърло химна и „Бяла роза“? С портретите на Ботев и Левски в кабинетите на корумпираните управници, с напиване на националните празници, със спазване на традициите, тричайки кучета, с псуване на всичките ни съседи на Балканите, с омраза към всичко небългарско? Всички тези неща, които напоследък израждат отношението към България и към родината, за мен са нещо много опасно и много страшно. Заради това е и тази книга, казах го и по-горе.

Нека ви разкажа защо избрах всеки един от текстовете и хората, чиито истории намериха своето място тук, защо тази книга изглежда по този начин.

Тя започва с Райко Алексиев и неговата блестяща „Хумористична история на българите“. Написана още в края на трийсетте и началото на четиресетте години на XX век, тя дава един прекрасен ироничен поглед върху българската история и българите именно за да разчупи онази национална призма, през която толкова години дотогава българите са гледали на своята история. От друга страна, аз смятам, че „Хумористичната история“ на Райко Алексиев трябва да бъде изучавана в училище, трябва да бъде преподавана там, за да може всяко едно българско дете да се научи да разбира историята не само през призмата на величието, красотата и всичко останало. Да намери тази толкова важна нишка и тази толкова необходима доза ирония и самоирония, за която говоря в предговора, че да погледне върху себе си, върху мястото, което населяваме, и върху българската история не през розовите очила и през обожаването на миналото, а през един нормален човешки, дори осмиващ поглед. Защото навсякъде има и величие, има и трагедии, има всичко. Ние го забравяме. Ние гледаме на историята единствено като на ковачница на българското величие и ковачница за омраза към враговете на България, към тези, които ние обявяваме за врагове. Врагове и на нас, съвременниците, дори след столетия.

Поради това „Хумористичната история за българите“ на Райко Алексиев е толкова важна. Затова и първият текст от различните разкази, които има в тази книга, е именно първа глава от нашата книга. Тя е за създава-

нето на българската държава, за появяването на българите, кой е нашият родоначалник и други важни неща, извън величието, извън героизма и стъпвайки с една, пак казвам, много тънка ирония и даже сарказъм върху толкова много характерни за нашия манталитет черти. Черти, които ние не харесваме, които отричаме и за споменаването на които сме готови на бой, ако някой ни ги посочи. Но пък от друга страна, много обичаме да се шегуваме с комшиите ни, със сърби, с гърци, много обичаме да ги обиждаме, много обичаме да се надсмиваме над техните черти, но ако стане въпрос за нас, о, тогава имаме сериозен проблем. Ето заради това „Хумористична история“ на Райко Алексиев трябва да бъде изучавана и заради това част от нея е първият текст в този сборник. Разбира се, тук биха могли да намерят място и много други изключително важни изследвания върху народопсихологията на българина и българския манталитет. Ако щете „Строители на съвременна България“ на Симеон Радев, „Оптимистична теория за българския народ“ на Иван Хаджийски, прекрасните трудове на Николай Генчев и Марко Семов и еманацията на негативните ни черти в „Бай Ганьо“ и фейлетоните на Алеко Константинов. Има толкова, толкова много книги, повече от познати и надявам се, вече прочетени от вас.

Именно заради това избрах текстове, които не са толкова популярни. Повечето от класическите, които са тук, са малко познати на широката публика. Така че, четейки ги, ще разберете защо съм се спрял именно на тях.

Например следващия текст в сборника – този на Кирил Христов. Това е откъс от една статия, която е отпечатана в списание „Родина“ от 1939 година. Тя се казва „Какъв е българинът“. Тази статия успява да ни покаже наистина много от важните характеристики, които по онова време все още не са изградени като стереотип, защото Кирил Христов, както и Иван Хаджийски, разглежда образа на българина в нашите глави, в нашите сърца. Показва най-характерните му черти, най-важните качества, които го формират като човек. Сред тези черти има и положителни, има и отрицателни. Има такива, които за някои са недостатък, а за други – не. Важно е обаче да погледнем именно тази обективност, която разглежда някои основополагащи особености на българина, които може да бъдат превърнати в неприязън, можем да гледаме на тях с отвращение, можем да ги отричаме, но ние трябва да разберем, че те са факт, и да се борим с техния негативен ефект, да се опитаме да ги обърнем в наша полза, защото във всяко качество има и положителен, и отрицателен заряд. От нас зависи кой вълк ще храним – черния или белия. Такива текстове като на Кирил Христов – отново текст и автор, които не са толкова популярни в съвременния български канон – помагат в тази нелека задача. Райко Алексиев и Кирил Христов са автори от началото на ХХ век, но автори, забравени, за съжаление, през годините, те не са изучавани, не са преподавани и не са придобили наистина полагащите

им се влиятелност, важност и уважение от страна на българските читатели. Заради това такива текстове и автори са в тази книга.

Продължаваме нататък с един друг български класик. Това е първият български художествен текст в книгата, един от много малкото. Ще кажете: „Ама ние можем да направим сто антологии за България само с художествени текстове“. Знаете прекрасните стихове от Иван Вазов до съвременната българска поезия, знаете прекрасните разкази за красотите на България, пиеси, романи, има толкова и толкова много прекрасни произведения и като литература, и като описание, и като художествена инвенция и е абсолютен факт, че наистина може да бъдат направени стотици антологии с тях. Но има и такива, които са по-малко известни, има и такива, които не са станали част от канона, защото в някакво време те са били извадени от него. Огромна тежест е, че ние забравяме. Тази късопаметност е един от най-големите проблеми. Така че тук се опитвам отново да върна и да насоча вниманието към автори, които са останали извън ноторната известност. Говоря за широката публика, разбира се. Естествено, сигурен съм, че всяко едно от тези имена всеки един от вас е чувал или чел. Но пропускаме да присъстват в ежедневието ни. Аз смятам, че всяка година трябва да се издава по една антология именно на забравените произведения, на такива, които не са намерили и незаслужено не са придобили достатъчна популярност. Както казах и в началото, самият смисъл на „Литературен гид“ е в това да насочва вниманието към книги – както беше в радиото и в телевизията, – които някак са потънали в забвение, несправедливо са останали извън интереса на публиката, както и да запознае или да обърне фокуса към автори и хора, които не са популярни с тези конкретни текстове или с някоя друга от своите битности сред широката публика.

Така че поемата „Родина“ на Николай Лилиев е това, което избрах да бъде литературното, художественото и поетичното начало на тази книга.

Продължаваме с един друг художествен разказ, документален, мемоарен, на един човек, който обича България и българския език и е посветил професионалния си път и времето си на него. Давид Бернщайн – споменах го в началото. Той има български произход. Неговият дядо е български евреин, който след войната заминава за Чехословакия, живее там, тук е бил партизанин, там създава семейство – синът му е роден там, както и неговият внук, Давид. От дядо му обаче и от баба му, която е преводачка от български език, той наследява отношението, любовта към България и българския език. След това той, естествено, учи български език в университета в Прага и идва в България като лектор по чешки език в Софийския университет, където няколко години преподава на българските студенти любов към чешкия език и чешката литература. Тук среща и любовта на живота си – Евгения, с която имат прекрасен син – Адам. Благодарение на Давид, след близо десетгодишна пауза, отново романи на български писатели бяха

преведени и издадени в Чехия. Първо „Мисия Лондон“ на Алек Попов през 2010 година, после „Майките“ и „Адриана“ на Теодора Димова и последният – „Физика на тъгата“ на Георги Господинов.

Личната ми среща с него е много любим момент, чудна история. Запознахме се в Загреб на сватбата на една друга преводачка и лектор в Софийския университет – Ксения Банович, чийто текст също ще прочетете по-нататък. Та, запознахме се на нейната сватба. Аз – българин, а той – чех, в Хърватия, такъв е глобалният свят, а българският език и България са тези, които ни събират. Давид работи и като гид на чешки групи на Българското черноморие в свободното си време, през лятото. През останалото преподава в университет в Прага. Той успя да ми вдъхне обич и уважение и към неговата родина Чехия, и към чешкия език, и към чешката литература, от една страна, и от друга страна, да ми покаже колко много можеш да обичаш България, колко можеш да чувстваш България в сърцето си и колко можеш да правиш за българския език и литература, да „съблзняваш“ хора да станат техни почитатели като самия теб. Затова и чудесният разказ на Давид Бернщайн „Три залеза“, за връщането към неговите корени, е всъщност първият от съвременните текстове, с които започва тази част на книгата.

Следва текст на друг чужденец. Чужденка, повече българка от много българи, която смятам, че е направила толкова много за България, че която и да е българска награда би била малка, за да покажем наистина полагащото се уважение към нея. Сигурно няма да ви изненада, че става въпрос за Елизабет Костова, писателка, авторка на блестящите романи „Историкът“, „Крадци на лебеди“ и „Земя на сенки“. Това, което тя направи през последните 12 години за българската литература, за това името България да звучи познато в литературното поле на англоезичния свят чрез фондация „Елизабет Костова“, чрез семинарите в Созопол, е неизмеримо и необятно. В България дойдоха повече от 150 англоезични писатели, издатели, редактори, преводачи, литературни критици, едни от най-големите имена в световната литература – не само от Америка и Великобритания, но и от Канада, от Австралия, от Япония, от Нигерия, от Филипините, от Белгия, буквално от целия свят. Благодарение на нейните усилия специални броеве със съвременна българска поезия и проза направиха най-големите англоезични световни литературни издания като Words without Borders, като Granta, като Absinthe, като Paris review, като Poets and Writers, като Fiction Writers Review и още много, много такива. Благодарение на нея и на фондацията има програма в издателство Open Letter Books в Щатите, през която излязоха осем български съвременни романа на английски език – „Захвърлен в природата“ на Милен Русков, „Физика на тъгата“ на Георги Господинов, „Кратка повест за срама“ на Ангел Игов, „18% сиво“ на Захари Карабашлиев, „Една и съща нощ“ на Христо Карастоянов, „Това е както става“ на Албена Стамболова, „Партиен дом“ на Георги Тенев, „Невидимо“ на На-

талия Делева, – които станаха достъпни за американската и англоезичната аудитория, на този, както знаете, най-най-труден литературен пазар. С всяко едно действие, с всяко едно интервю, ако щете с това, че в сюжета на две от книгите си замесва България, Елизабет показва обичта си към нейната втора родина, както тя я нарича. Любовта на чужденци, на хора неродени в България, като Елизабет, всъщност ни учи какво означава онази безкористна обич, която трябва да има у всеки един от нас. Тези чужденци не са ни чужди. Защото това са хората, които не питат какво България им е дала, а те ѝ дават безвъзмездно, без да искат нищо в замяна. Те знаят как и какво, но и показват на всички нас какъв е правилният път. Цялата любов към родината трябва да бъде измерена в това какво ние ѝ даваме, а не в какво тя дава на нас.

Продължаваме с един много интересен човек, който се казва Айгир Сверисон. Звучи ви вероятно екзотично, исландско, нормално е. Неговият баща е исландец, а майка му е българка. Роден е в България и всъщност чак на двайсетгодишна възраст отива за първи път в Исландия. По пряка линия родът му може да бъде проследен до Рагнар Лодброк и Снори Стурлусон, нордически скалд и историк, автор на „Младата Еда“. Айгир е преводач от исландски на български език. Благодарение на него можем да четем нобеловия лауреат Халдоур Лакснес и изключителната „Камбаната на Исландия“. Можем да четем „Старата Еда“, можем да четем Арналдур Индридасон, най-известния исландски криминален автор, и много, много други писатели. Интересна е и първата ни среща с него. В едно от изданията на Литературен клуб „Спирт енд Спирит“ в София представяхме нов превод на първите две песни от „Старата Еда“, направен от Яна Ванкова и непознатия за мен тогава Айгир Сверисон. С Яна се познавахме покрай общи приятели от ЮЗУ, където тя преподава исландски. Когато прочетох превода им, веднага реших, че трябва да направим среща на клуба с тях и този чудесен текст, непознат за публиката. Бях впечатлен от работата, която бяха свършили, прекрасната поетичност на стиховете, сложната лирична форма и неописуемото богатство на българския език, използван да предаде тази толкова далечна за нас история. Когато се видяхме с Яна преди срещата, изказах моите поздравления към нея за този бликащ извор на българския език, предполагайки, че нейният колега с исландско име е превел текста от старoisландски, а после тя го е редактирала и придала това невероятно българско звучене. Оказа се точно обратното. Яна беше превела текста от старoisландски, а Айгир го беше шлифовал до блясък със своя български поетичен прочит. И, да, любовта, която той изпитва към България, езика и традицията ни, е изключителна. Освен че превежда и пише авторски текстове, свири на гъдулка и пее български народни песни. Има дори фолклорна група. Но може и да ви говори с часове за своя произход, за своя род, за скандинавската история, за литературата, за исландските саги, за снега, за

леда, за огъня. Това е да имаш две родини и две култури. Това е да имаш два езика. Изключително богатство. Когато чуете този съвременен скалд да говори, разбирате какво е.

Неговият текст в „България за напреднали“ се казва „Небивала приказка“. Това е една съвременна история, българска, написана в типичното звучене, стил и език на българската приказка, но вътре са омесени и истории за берсерки, викингските воители, които всички знаем от скандинавската митология, и авторска поезия, има и съвремие, и минало, една амалгама от приказни чудеса и реалност. За мен тази приказка е чудесна илюстрация колко богато, красиво и важно нещо е стичането и сливането на културите и езиците, които се съчетават в нас и дават възможност да вземем най-доброто от тях.

Връщаме се отново към един от класиците на българската литература, чиито текстове са канавата на словото ни, те са и гръбнакът на тази книга. Един писател, който прекрасно познава българския манталитет, народопсихологията ни и е може би човекът, който по най-добър начин, заедно с Радичков, успява да извлече есенцията на това битие и да я покаже по един оригинален, ироничен и интелигентен начин в своите пиеси. Защо пиеси? Защото Станислав Стратиев, на когото е следващият текст в книгата, е познат на българската аудитория най-много като автор на пиеси. За съжаление, двата тома с негови произведения – „Белетристика“ и „Пиеси“, са изчерпани и единственото, което може все още да намерите, е „Българско зелено: Текстове 1964–2000“. Фейлетоните и разказите на Стратиев са брилянтни. Ако има някой, за мен, който да е наследник на Алеко Константинов и Христо Ботев с тяхната политическа сатира, това със сигурност е Станислав Стратиев. Ще попитате: „А защо в книгата го няма Алеко Константинов?“. Защото сме го учили. Всички в училище сме чели, надявам се, „Бай Ганьо“. Чели сме и неговите политически фейлетони, така че заради това тук не присъства Алеко. Но Алеко е в духа на тази книга.

Избрал съм откъси от едно произведение на Стратиев, малка книжка, но с огромно послание, която се казва „Българският модел“. В нея има различни характерни, интересни и ярки черти от народопсихологията ни. Естествено, че са негативните. Естествено, Станислав Стратиев се надсмива над тях. Но както казах и в самото начало, и преди това в този текст, точно надсмиването е пътят, по който не само да разберем проблемите в себе си и България, и единственият начин, по който можем да бъдем обективни и да излезем извън двете крайности – на nihilизма или национализма и патриотарщината. Този среден път е пътят на иронията, пътят на това да знаем какви сме с всичките си плюсове и минуси и да се опитваме да ставаме все по-добри. Само през показване на тези негативни черти, самоиронизирането и преодоляването им ние можем да вървим напред. Заради това и Алеко Константинов пише „Бай Ганьо“, заради това Ботев пише „Елегия“